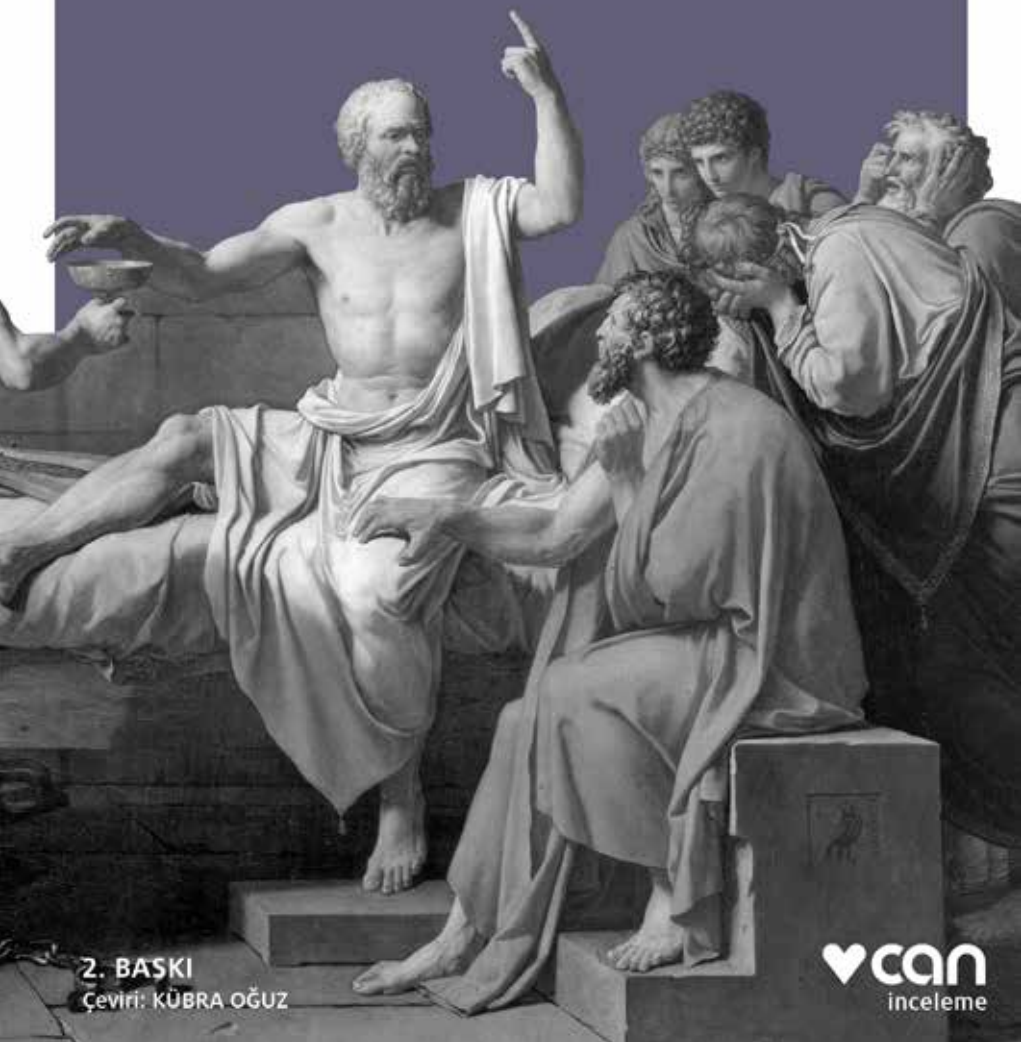

COSTICA BRADATAN

Fikirler İçin Ölmek

Filozofların Tehlikeli Hayatları

2. BAŞKI

Çeviri: KÜBRA OĞUZ

♥ can
inceleme

COSTICA BRADATAN
FİKİRLER İÇİN ÖLMEK
FİLOZOFLARIN TEHLİKELİ
HAYATLARI

Dying for Ideas: The Dangerous Lives of the Philosophers, Costica Bradatan

© 2015, Costica Bradatan

© 2018, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları Bloomsbury Publishing PLC ve Nurcihan Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2018

2. basım: Mayıs 2018, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Editör: Kaan Durukan

Düzeltili: Mert Tokur, Burçak Başpınar

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Saner Basım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2/4 2BC 3/4

Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 35382

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2

Topkapı-Zeytinburnu

Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3682-7

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750736827

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

COSTICA BRADATAN
FİKİRLER İÇİN ÖLMEK
FİLOZOFLARIN TEHLİKELİ
HAYATLARI

İNCELEME

İngilizce aslından çeviren:

Kübra Oğuz

COSTICA BRADATAN, uzun yıllardır Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan, Romanya kökenli bir akademisyendir. Texas Tech Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Felsefe tarihi, Kıta Avrupa'sı felsefesi, din felsefesi, edebiyat ve sinema ile felsefe arasındaki ilişki Bradatan'ın araştırma konularıdır. *New York Times*, *Washington Post*, *Times Literary Supplement*, *Dissent* gibi süreli yayınlarda kitap değerlendirmeleri, denemeleri ve makaleleri basılan Bradatan'ın kitapları arasında *Philosophy as a Literary Art* (Edebî Bir Sanat Olarak Felsefe), *Philosophy, Society and the Cunning of History in Eastern Europe* (Doğu Avrupa'da Felsefe, Toplum ve Tarihin Marifeti), *Religion in Contemporary European Cinema* (Çağdaş Avrupa Sineması'nda Din; Camil Ungureanu ile) ve *In Marx's Shadow: Knowledge, Power and Intellectuals in Eastern Europe and Russia* (Marx'ın Gölgesinde: Doğu Avrupa ve Rusya'da Bilgi, İktidar ve Entelektüeller; Serguei Oushakine ile) öne çıkar.

KÜBRA OĞUZ, 1989'da Antalya'da doğdu. 2011'de Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2013'te de ODTÜ Ortadoğu Araştırmaları Bölümü'nü bitiren Oğuz, aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora yapmaktadır.

Cristina ve Anastasia'ya

İçindekiler

Teşekkür.....	15
Giriş.....	19
1. Kendini Biçimlendirme Olarak Felsefe	33
2. Birinci Katman	65
3. Etten Kemikten Felsefe.....	121
4. İkinci Katman.....	169
5. Şehit Filozofun Üretimi.....	209
Sonsöz: Gülerek Ölmek	253
Notlar	257
Kaynakça.....	281
Dizin.....	293

*“Continuamente moriamo, io mentre scrivo queste cose;
tu mentre leggerai, ambedue moriamo, tutti moriamo,
sempre moriamo.”**

Francesco Petrarca

* (İt.) Sürekli olarak ölüyoruz, sana bunları yazarken, sen bunları okurken ikimiz de ölüyoruz, hepimiz ölüyoruz, hep ölüyoruz. (Y.N.)

TEŞEKKÜR

Kitaplar fikir aşamasında yalnız olmayı gerektirebilir. Ancak bir kitap doğası gereği hiçbir zaman tek başına değildir. Aslında bir bakıma kitaplar başkalarıyla olmanın yalnızca farklı bir biçimidir, kitap yazmak da öyle: Kitap yazmak başkalarından öğrenmek, onlarla diyaloga girmek, destek görmek ve onlara borçlanmak demektir. Okumak üzere olduğunuz kitap buna istisna teşkil etmiyor.

Bu projeye olan inancı ve süreç boyunca gösterdiği sarsılmaz desteği için Bloomsbury'deki editörüm Liza Thompson'a... Çalışma boyunca sergiledikleri sabır, gösterdikleri özen ve emekleri için redaktörlerime... Bütün taslağı okuyup çok değerli geri bildirimlerini sundukları için John Caruana, Andrei Codrescu, David E. Cooper, Matthew Lamb ve Robert Sinnerbrink'e... Bu cömert dostlarım kitabın daha iyi bir hale gelmesinde belirleyici role sahiptir, onlara ne kadar teşekkür etsem az kalır. Projenin evrimini detaylıca tartıştığım uzun yıllardır dostum olan Aurelian Craiutu'ya... Relu bu kitabın ortaya çıkışına kulaklarıyla tanıklık etmiştir. Bu projeyi erken ancak hayati bir aşamasında destekleyen Stephen R.L. Clark, Simon Critchley, Graham Harman, Giuseppe Mazzotta, James Miller, Jonathan Monroe, Robert Nixon, Ingrid Rowland ve Michael Walzer'a... İlgileri, yüreklendirmeleri ve tavsiyeleri için Ruth Abbey, Diane Awerbuck, Mihail Bota, Michelle Boulous-Walker, Rachel Brenner, Peter Cheyne, Sookja Cho, Preeti Chopra, Howard Cur-

zer, Steven DeLue, Claudia Gotea, Sabrina Ferri, Daniel Gilfillan, David Goldstein, Alexander Gungov, Greg Hainge, Laura Harrison, Peter Harrison, Gabriela Horvath-Dragnea, Vittorio Hösle, Ion Ianoși, Michael Marder, Marilia Librandi-Rocha, Gordon Marino, Nick Nesbitt, David Reggio, Rob Nixon, Mark Roche, Claudia Sadowski-Smith, Susan Stanford-Friedman, Dorin Tudoran, Christopher Williams, Wanwei Wu, Catherine Zuckert, ve Michael P. Zuckert'e... Bazen farkında bile olmadan bu projenin fikirselleştirme ve uygulama aşamalarını şekillendirmeye katkı sunan, isimlerini burada geçiremediğim birçoklarına... Gerçekten de son derece borçlu hissediyorum.

Bu kitabı yazarken ABD içinden ve dışından birçok araştırma bursu alma şansına sahip oldum. Üyeleri olmaktan onur duyduğum bu kurumlara oldukça minnettarım: Newberry Kütüphanesi (Chicago), William Andrews Clark Memorial Kütüphanesi ile 17. ve 18. Yüzyıl Çalışmaları Merkezi (California Üniversitesi-Los Angeles), Beşeri Bilimler Araştırma Enstitüsü (Wisconsin Üniversitesi-Madison), Woodrow Wilson Uluslararası Biliminsanları Merkezi (Washington, DC), Notre Dame İleri Araştırmalar Enstitüsü (Notre Dame Üniversitesi), Beşeri Bilimler Araştırma Enstitüsü (Arizona Eyalet Üniversitesi), Bogliasco Vakfı (New York), Liguria Sanat ve Beşeri Bilimler Araştırma Merkezi (İtalya) ve Gladstone Kütüphanesi (Britanya). Ek olarak kitabı bitirebilmek için Texas Teknoloji Üniversitesi'nden (Araştırma ve Onur Koleji Dekanlık Ofisi, Rektör Yardımcısı Ofisi) ve Earhart Vakfı'ndan kapsamlı araştırma bursları aldım. Adı geçen kurumların desteği olmaksızın bu kitabı yazmakta oldukça zorlanırdım.

Son birkaç yıl boyunca bu kitabın bazı kısımları Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa, Asya ve Avustralya'da konferanslarda veya davetli olarak gittiğim konuşmalarda sunuldu. Buralarda meslektaşlarımdan veya dinleyiciden aldığım tepki çok önemliydi. Ayrıca, Berlin'de bulunan Avrupa Sanat ve Sosyal Bilimler Koleji'nde (ECLA) birkaç yaz

boyunca verdiğim derslere kitabın bazı kısımlarını dahil ettim. 2010 yılında Hindistan’da yaz döneminde “Yaşam ve Ölüm Üzerine” isimli bir lisansüstü dersi verdim. Pune Üniversitesi İngilizce Bölümü’nün ev sahipliği yaptığı bu bilimsel etkinlik Baroda Çağdaş Teoriler Forumu tarafından düzenlendi. Pune’da sunduklarımın büyük bir kısmını son taslağa ekledim. Bu noktada beni bu dersi vermeye davet ettiği için merkezin müdürü Dr. Prafulla Kar’a ve dersi alan öğrencilere –herhangi bir öğretmenin sahip olmak isteyeceği en iyi öğrenciler– son derece müteşekkirim. Şubat 2014’te *Fikirler İçin Ölmek*’in taslağı Bombay’daki Hindistan Teknoloji Enstitüsü’nün Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü tarafından düzenlenen bir sempozyumda tartışıldı. Bu sempozyuma katılan herkese teşekkür ederim. Sempozyumu organize ettiği ve kitap üzerine yorumlarını paylaştığı için özellikle Dr. Ranjan Kumar Panda’ya şükran borçluyum. Dr. Deepa Mishra ve Dr. Pravesh Jung Golay’a harikulade geribildirimleri için ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalır.

Bu kitabı yazdığım sırada kitabın anafikrinin farklı yönlerine dair birçok makale yayımladım. Bu metinlerden küçük veya büyük bazı kısımlar üzerinde çalıştım, bunları yeniden yazdım (bazen neredeyse tanınmayacak derecede farklılaştırarak) ve kitabın son taslağına dahil ettim: “Philosophy as an Art of Dying” (*The European Legacy*’de basıldı), “A Light for the Future. On the Political Uses of a Dying Body” (*Dissent*), “The Political Psychology of Self-immolation” (*The New Statesman*), “Philosophy as an Art of Living” (*Los Angeles Review of Books*) ve “From Draft to Infinite Writing. Death, Solitude and Self-Creation in Early Modernity” (*Culture, Theory and Critique*). Bu yayınlara da teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

“İnsanlığa şimdiye kadar verilmiş en paha biçilmez şey ölümdür. Bu nedenle en büyük günah onu kötüye kullanıp yanlış ölmektir.”

Simone Weil

Ölüm kalım meselesi

Sokrates ardında tek bir satır bile bırakmadı. Buna rağmen filozofun ölümü, başyapıtı oldu ve ismini yaşatmaya yetti. 1969 yılının Ocak ayında Sovyetler'in ülkesini işgalini protesto etmek için kendini ateşe veren Çek öğrenci Jan Palach hayattayken pek de önemli biri değildi. Ancak yanarak can vermesinin ardından birçoğları için muazzam bir canlılığa ve etkiye sahip neredeyse tanrısal bir kahramana dönüştü. Palach bir bakıma, mezarın içinden Çekoslovakya tarihini şekillendirdi. Gandhi ne zaman “ölüm orucuna” başlasa, Hindistan'daki her şey alışılmadık biçimde canlı ve her zamankinden daha hayat dolu hale gelirdi. Tuttuğu ölüm oruçları sırasında sağlık durumunda yaşanan “her değişim ülkenin her köşesine duyurulurdu” (Fisher, 1983: 318). Bütün Hindistan Gandhi'nin açlığını yaşardı.

Görünüşe göre ölüm her zaman hayatın sona ermesi anlamına gelmiyor. Bazen yaşamı geliştirecek, yoğunlaştıracak, hatta hayata yeni bir soluk getirecek çelişkili bir güce sahip oluyor. Ölümün varlığı hayatta olanların var olmanın değerini bilmelerini ve hatta onu daha derinden anlamalarını sağlayabiliyor. Bu yüzden *yaşamın ölüme ihtiyacı olduğunu* söylemek yanlış olmayacaktır. Denilebilir ki ölüm bir şekilde yasaklanırsa, yaşam yıkıcı bir darbe alacaktır.

İlk olarak yaşam, kendini gerçekleştirmek için ölüme ihtiyaç duyar. Bir şeyin ne derece değerli olduğunu ancak onu kaybettiğimizde (ya da kaybetmek üzere olduğumuzda) anladığımız anları sıklıkla yaşarız. O şeyin aniden yok olma ihtimali bize onun varlığını takdir etmeyi öğretir. Yani ölüm apaçık yakınlığıyla yaşama edimine yeni bir yoğunluk kazandırabilir. Nitekim yüksek oranda ölümlere yol açan veba, savaş gibi doğal ya da toplumsal felaketlerin ardından insanların kendilerini sıklıkla maddi aşırılıklara vermeleri tarihçilerin ortaya çıkardığı ilginç bir gerçektir. Böylesi felaketlerin ardından insanlar yepyeni bir tutkuyla (yeme, içme, cinsellik gibi) dünyevi zevklerin peşinden giderler. Sağduyunun gerektirdiği gibi, kriz durumlarında eldeki kaynakları korumak için dikkatli davranmak yerine ortada olan ne varsa hızlıca tüketirler. Büyük bir telaş içinde olmalarından dolayı bu insanlar ölümün yaklaşmakta olduğu anda yaşamın zevklerine tıka basa doymak için acele ederler. Böyle bir durumda yaşam arzularını artıran şey tam da ölümlerle burun buruna gelmeleridir. İnsanların bu tavırları mantıksız gibi görünse de aslında olağanüstü bir tarafa sahiptir. Bu insanlar aslında yok olmanın eşliğinde var olmanın mucizesini keşfediyor ve bunu kutluyorlar.

Giovanni Boccaccio'nun bir hikâyeye derlemesi olan *Decameron* isimli eseri bu benzersiz duruma dolaylı olarak da olsa ışık tutar. 1348 yılında Kara Veba, Floransa'yı kırıp geçiren, bir grup genç şehirden sadece birkaç kilometre uzakta bir köşke sığınıp on gün boyunca birbirlerine heyecanlı ve müstehcen hikâyeler anlatır. Bunun sonucunda hayatı ve *joi*

de vivre'i' bütün dünyeviliğiyle öven yüz kısa öyküden oluşan bir derleme ortaya çıkar. Boccaccio bu eserinde ölüm ile tutku arasındaki şu derin bağı sezmiştir: Uç durumlarda ölüm ihtimali afrodisyakların en güçlüsüne dönüşebilir. Fransız tarihçi Philippe Ariès belki de George Bataille'dan (Bataille, 1986) esinlenerek ölümün "erotikleştirilmesinden" bahseder. Ariès'e göre tıpkı cinsel ilişki gibi ölüm de "kişiyi mantıkdışı, vahşi ve güzel bir dünyaya daldıracak bir feverana sokmak için... gündelik hayatından kopartan bir ihlal" olarak görülür (Ariès, 1974: 57). Sürekli olarak ölüyoruz, sana bunları yazarken, sen bunları okurken ikimiz de ölüyoruz, hepimiz ölüyoruz, hep ölüyoruz.

Hayatı daha iyi anlayabilmek için de ölüme ihtiyaç duyarız. Ölümün yokluğunda yaşam sınırsız, şekilsiz ve neticede tatsız bir şeye dönerdi. Sınırları olmadığı için yaşamı kavramanın bir yolu olmazdı. Bir şeyi anlamlandırmak için o şeyi hikâyeleştirebilmek gerektiğinden bir kişinin hayatı, başkalarına aktarılabilirdiği müddetçe anlam taşır. Nasıl ki sonu olmayan bir hikâye yaratmak mümkün değilse, sonunda ölüm olmayan bir yaşam da anlamsızdır. Pier Paolo Pasolini, ölümden yaklaşık sekiz yıl önce yazdığı ve kitabın ilerleyen bölümlerinde benim de tartışacağım makalesinde tam olarak bu iddiayı öne sürer. "Ölmek mutlak olarak gereklidir," der Pasolini, çünkü "*yaşadığımız sürece bir anlam taşımayız ve yaşamlarımızın dili... tercüme edilemez.*" Hayat sadece "bir ihtimaller karmaşası, çözümsüz bir ilişkiler ve anlamlar arayışıdır" (Pasolini, 1988: 236-237; yazarın vurgusu). Ölmek hayatı bir düzene sokmak demektir. Ölüm hayatı anlaşılabilir şekilde derleyip toparlayan becerikli bir editördür gibidir. Sonu olmayan bir insan hayatı sıradan, maddesel bir varlıktan başka bir şey olamaz – kansız, farklılaşmamış, kelimelerle ifade edilemeyen, bir taş kadar ölü bir şey. Böyle bir hayat akılsızca, amaçsızca, art arda jeolojik çağlarda tüketili-

* (Fr.) Yaşama sevinci. (Ç.N.)

verirdi. Daha gerçekçi bir açıdan bakmak gerekirse bunun gibi bir yaşam mümkün olsa dahi insanlar tarafından isteneceğinden emin değilim. Yaşamöyküleri –en ilginç olanı da dahil olmak üzere– belli bir noktanın ötesinde anlatılmaya devam edilirse her hikâyenin başına geldiği gibi sıkıcılıktan kurtulamayacaktır. Dahası bir yaşamöyküsünü uzattıkça uzatmak korkuya davetiye çıkarmaktır. Bir gün ölümsüz hale getirilirse eğer, ertesi gün anlamsızlık hissinden ölebiliriz.

Gelgelelim ölümün hayatın dinamiklerini belirleyebileceği başka bir yol daha bulunuyor. Daha derinden işleyen, daha karmaşık olan bu yolda hayatı etkileyen şey kişinin kendi ölümü değil, bir başkasının ölümü oluyor. En başta bahsettiğim tarzda bir yok oluş bu: kendi varlığından büyük bir şey için, “bir amaç uğruna ölmeyi” tercih eden bir kişinin ölümü. Bunun gibi bir intihar geride kalanların hayatlarını derinden ve kalıcı bir şekilde etkiliyor: Ahlaki yargılarına yön veriyor, hayatta neyin önemli olduğuna dair görüşlerini şekillendiriyor, insan olmanın manasına dair anlayışlarını etki altına alıyor. Böylece ölüm, insanların kültürel hafızalarının bir parçası haline geliyor. Bazı durumlarda ise insanlara vicdan azabı çektiriyor ve onları utandırarak belli şeyleri yapmalarını sağlıyor. Başkalarının diğerkâm olarak gördüğü bu insanların nihai fedakârlığı göstererek hayatlarını feda etmeye hazır olmaları, bazılarının hayatlarının efsanelere konu olmasını sağlıyor. Böylesi bir ölüm çoğu zaman tarihin bitip mitolojinin başladığı bir eşik haline geliyor.

İnsanlığın var olduğu ilk zamandan beri “bir amaç uğruna” ölen birileri çıkmış olmalı. Bu insanlar makul ya da ütopyik sebeplerle Tanrı ya da diğer insanlar, fikirleri ya da idealleri, gerçek ya da hayalî şeyler için kendilerini feda ettiler. Okumaya başladığımız bu kitap intiharın muhtemel bütün çeşitleri arasından felsefeleri uğruna ölmeyi seçen filozofları konu ediniyor. Bu şekilde ölmek bir ironiyi de içinde barındırıyor elbette: Genellikle en az önem atfedilen eylem karşılığında sahip olduğunuz en değerli şey olan hayatınızı veri-

yorsunuz. Ama filozoflar –bittabi en etkileyici olanları da– her şeyden önce ironiktirler. Bu bağlamda *Fikirler İçin Ölmek* şimdiye dek keşfedilmemiş bir ontolojinin alıştırması niteliğindedir: ironik varoluşun ontolojisi.

Ölü kadar güzel

Sokrates MÖ 399 yılında Atina’da kurulan bir mahkeme tarafından ölüme mahkûm edilmesinin üzerine zehir içerek hayatını kaybetti. Filozof, gençliği doğru yoldan saptırma ve tanrılara saygısızlık etme suçlamalarından yargılanıyordu. Sokrates yaşam tarzını ve felsefesini hayata geçirme şeklini hiçbir koşulda değiştirmeyeceğini mahkeme boyunca açıkça ifade etti. Sokrates duruşmanın ardından, idamından önce varlıklı dostları sayesinde hayatını kurtulabilirdi. Ancak şehrinin yasalarına duyduğu bağlılıktan ötürü kaçmayı reddetti.

İskenderiyeli pagan bir kadın filozof olan Hypatia MS 415 yılında şehrin patriği Cyril tarafından tahrik edilen bir Hıristiyan grup tarafından vahşice katledildi. MS 415 yılına gelindiğinde Hypatia, şehirde eşi bulunmaz bir entelektüel ve etkili bir öğretmen haline gelmişti. Bir Hıristiyan olmasına rağmen Vali Orestes dahi Hypatia’yla dostluk kuruyor, ondan tavsiyeler alıyordu. Görünen o ki Cyril, Hypatia’nın şehirdeki ve Orestes’in çevresindeki nüfuzundan memnun olmamıştı.

Sör Thomas More 1535 yılında “krala ihanetten” suçlu bulunduktan sonra Londra Kulesi’nde kafası kesilerek idam edildi. More, Kral VIII. Henri’nin ve yeni karısı Anne Boleyn’in o sırada henüz dünyaya gelmemiş olan çocukları I. Elizabeth’in tahtın gelecekteki vârisi olduğunu kesinleştiren Haleflik Yasası’na bağlılık yemini etmeyi ve kralın dinî alanındaki egemenliğini kabul etmeyi reddetmesi sebebiyle “ihanelik” suçlanıyordu. Sıradan bir insan olarak kralın kilisenin başına geçemeyeceğini düşünen More’a göre “gelip geçici hiçbir insan maneviyata önderlik edemezdi”.

Fikir adamları, bu arada felsefeciler de, tarih boyunca birçok kez bazen bireyleri bazen de kitleleri düşünceler için, idealler için, ideolojiler için ölmeye, ulvi bir amaç uğruna kendilerini feda etmeye yöneltmişlerdir, ancak kendileri söz konusu olduğunda tavırları ne olur acaba? Özel alan ile "mesleki" alanın farklı olduğunu mu savunurlar? Teorik olanla pratiğin bir noktada çakışmasının şaşkınlığına boğulup ani bir aydınlanmayla daha önce dile getirdiklerinden vaz mı geçerler, yoksa felsefenin esas amacının insanın kendini gerçekleştirme olduğunu unutmaksızın fikirlerini hayata geçirmeye mi uğraşırlar? Her ne pahasına olursa olsun...

Costica Bradatan; Sokrates, Hypatia, Giordano Bruno, Thomas More gibi en bilinen örneklerden yola çıkıp bu isimlerin yanına pek çok başkalarını da katarak bu soruları ele alıyor, zaman zaman mizaha yaklaşan, edebî yönü dikkat çekici bir dille aydın üzerine, entelektüel cesaret üzerine zihin açıcı, kışkırtıcı bir okuma sunuyor.

"İnsanlığa şimdiye kadar verilmiş en paha biçilmez şey ölümdür. Bu nedenle en büyük günah onu kötüyeye kullanıp yanlış ölmektir."

— Simone Weil

"Felsefe yapmak nasıl ölüneceğini öğrenmektir."

— Michel de Montaigne

